

БІБЛІОТЕКА ВЧИТЕЛЯ

Л.В. БУТРИН

УКРАЇНСЬКА МОВА

Конспекти уроків

5 клас

I семестр

Посібник для вчителя

Тернопіль
Навчальна книга — Богдан

УДК 81'1.075.3
ББК 74.268.1Укр
Б93

Бутрин Л.В.

Б93 Українська мова. 5 клас. Конспекти уроків. I семестр : посібник для вчителя. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2013. — 160 с.

ISBN 978-966-10-3572-9

Посібник укладено відповідно до чинної програми Міністерства освіти і науки України та підручника з української мови для учнів 5 класу О.П. Глазової. Він містить конспекти уроків, матеріали для контролю навчальних досягнень і розвитку зв'язного мовлення, фізкультурхвилинок. До кожної мовної теми подано технологічну карту (теоретичний матеріал) і дидактичний матеріал.

Для вчителів української мови і студентів педагогічних навчальних закладів.

**УДК 81'1.075.3
ББК 74.268.1Укр**

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

ISBN 978-966-10-1765-7 (серія)
ISBN 978-966-10-3572-9

© Навчальна книга — Богдан, 2013

ПЕРЕДМОВА

Пропонований навчальний посібник відповідає чинній новій програмі з української мови для 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів, розробленій на основі нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (постанова Кабінету міністрів України від 23.11.2001 р. № 1392) і затвердженій наказом міністерства від 06.06.2012 р. №664.

У посібнику подано конспекти уроків, тексти різних стилів для семестрового диктанту, переказів, аудіювання, читання мовчки, дидактичний матеріал для фізкультхвилинок. Поле для додаткових записів дасть змогу вчителю творчо опрацювати пропоновані розробки, робити необхідні помітки й записи.

Матеріал технологічної карти уроку вчитель, за потреби, пояснює учням сам або шляхом лінгвістичного спостереження чи бесіди з дітьми. Проте практика показала, що представити тему можуть також і учні, які хочуть знати більше і залюбки виконують випереджувальне завдання. Це стимулює пізнавальний інтерес, дає їм змогу реалізувати власні здібності, утвердити себе в класному колективі, здобути певний статус в очах учителя й однокласників. Іноді емоційно неврівноважені школярі, окрилені відповідальним завданням і підтримкою вчителя, саме тут реалізують себе якнайкраще.

Різноманітні завдання, тренувальні вправи теж тільки скеровують педагога в напрямку певних прийомів і видів роботи з учнями. Організувати навчальну діяльність дітей за тією чи іншою технологією — справа особистого творчого підходу кожного вчителя зокрема, оскільки це залежить як від суб'єктивних, так і від об'єктивних факторів.

Згідно з «Додатком до листа Міністерства освіти і науки України від 24.05.2013 року №1/9-368», кількість фронтальних та індивідуальних видів робіт з української мови в загальноосвітніх навчальних закладах з українською мовою навчання залишається незмінною. Серед фронтальних видів контрольних робіт у першому семестрі:

тестових завдань – 4,
переказ – 1,
диктант – 1,
читання мовчки – 1.

У другому семестрі:

тестових завдань – 4,
переказ – 1,
вір – 1,
аудіювання – 1.

Посібник пропонує всі необхідні для різноманітних форм контролю дидактичні матеріали. Інші види розвитку зв'язного мовлення докладно розроблені в підручнику Олександри Глазової, рекомендованому МОНмолодьспорту України, тому немає потреби подавати подібні матеріали в посібнику.

Матеріал для проведення фізкультхвилинок, уроків контролю навчальних досягнень (тестові завдання, тексти і завдання для аудіювання, читання мовчки, переказів) подано окремо з тим, щоб учитель мав змогу вплести їх у канву власної системи уроків. Адже він мусить узяти до уваги особливості того класу, з яким працює, певні форс-мажорні обставини, що нерідко порушують спланований порядок подачі матеріалу. До того ж, методика проведення таких уроків традиційна і загальновідома, отже, пропонуємо вчителю тільки основу для них.

**ЗНАЧЕННЯ МОВИ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА.
ПОНЯТТЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ. УКРАЇНСЬКА МОВА —
ДЕРЖАВНА МОВА УКРАЇНИ**

Додатковий
матеріал до уроку

Мета: ознайомити школярів зі структурою підручника, метою і змістом вивчення української мови в 5 класі, дати розуміння значення рідної мови в житті суспільства; формувати потребу збагачувати власне мовлення; виховувати почуття національної гідності.

Тип уроку: сприймання і засвоєння нових знань.

Обладнання: підручник Глазової О.П. Українська мова. 5 клас. — К.: Освіта, 2013; роздавальний матеріал з висловами про мову, аудіозапис пісні «Материнська мова» (сл. Йосипа Фиштика, музика Марії Шалайкевич, виконує гурт «Соколи»), кольорова крейда.

ХІД УРОКУ

I. Актуалізація опорних знань учнів.

- Вхідна рефлексія.

— Прослухайте початок пісні та скажіть, чому людям така дорога рідна мова.

Звучить аудіозапис пісні «Материнська мова» (сл. Йосипа Фиштика, музика Марії Шалайкевич, виконує гурт «Соколи»).

II. Оголошення теми й мети уроку.

III. Мотивація навчальної діяльності учнів.

- Мозковий штурм.

— Чи правда, що рідна мова — неодмінна умова процвітання нації?

IV. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу.

1. Технологічна карта уроку.

Мова — це:

1. Здатність людини говорити, розмовляти, висловлювати свої думки.
2. Сукупність загальноприйнятих у межах даного суспільства звукових знаків для об'єктивно існуючих явищ і понять, а також загальноприйнятих правил їх комбінування для вираження думок (національна, державна, материнська, мертва).

3. Мовлення, властиве кому-небудь; манера говорити.

4. Те, що говорять, чий-небудь слова, вислови. Розмова, бесіда. Звуки розмови. Вести мову.

5. Публічний виступ на яку-небудь тему; промова.

6. Те, що виражає яку-небудь думку, що може бути засобом спілкування.

Мова танцю, жестів.

7. У системах обробки інформації — природна або штучна знакова система для передачі інформації. Мова програмування, машинна мова, алгоритмічна мова.

Державна мова — закріплена традицією або законодавством мова, уживання якої обов'язкове в органах державного управління та діловодства, громадських органах та організаціях, на підприємствах, у державних закладах освіти, науки, культури, у сферах зв'язку та інформатики.

Термін *державна мова* з'явився в часи виникнення національних держав. В однонаціональних державах немає необхідності юридичного закріплення державної мови.

Статус державної мови в багатонаціональних країнах закріплюється законодавчо (Конституцією), як правило, за мовою більшості населення. У деяких країнах статус державних надано двом і більше мовам незалежно від чисельності мовних меншин.

У таких країнах федеративного устрою, як Канада або Швейцарія, статус державної (офіційної) мови визначається також окремо на регіональному рівні. Це призводить на практиці до того, що, наприклад, у провінції Квебек (Канада) підприємства федерального підпорядкування виконують федеральний закон про мови і надають послуги англійською і французькою мовами, а підприємства провінційного підпорядкування — лише французькою. Підприємства ж муніципального рівня (аналог укр. ЖКГ) виконують місцеве муніципальне розпорядження й обирають, який (федеральний чи провінційний) закон про мови виконувати. Так, на території Великого Монреаля переважно під цим впливом мовного суверенітету місто поділилося на більш ніж десять маленьких міст, які керуються федеральним або провінційним законом про мови.

У країнах, де лише одна мова має статус державної, забороняється дискримінація громадян за мовною ознакою, носії інших мов мають право користуватися ними для задоволення своїх потреб.

В Україні державна мова закріплена Конституцією України, а саме ч. 1 ст. 10 Конституції, яка визначає, що **державною мовою в Україні є українська мова**.

У ст. 24 Конституції закріплено недопустимість привілеїв чи обмежень за мовними ознаками (незнання української чи російської мови не може бути підставою відмови у прийнятті на роботу, але після прийняття на роботу відповідна посадова особа повинна оволодіти мовою роботи органу чи організації в необхідному обсязі).

Окремі статті Конституції містять вимоги про обов'язкове володіння державною мовою Президентом України, професійними судьями, судьями Конституційного Суду (це їхній конституційний обов'язок). У законодавстві України передбачена також вимога володіння українською мовою в обсязі, достатньому для спілкування особами, які вступають до громадянства України.

Держава гарантує вільний розвиток, використання і захист російської та інших мов національних меншин.

Частково мовне питання регулюється також законом «Про національні меншини в Україні» від 25 червня 1992 р. Держава взяла на себе обов'язок сприяти розвитку етнічної, мовної, культурної та релігійної самобутності всіх корінних народів та національних меншин України. Оголошуючи українську мову державною, законодавство України в той же час гарантує використання і розвиток мов усіх народів, що живуть в Україні. Громадянам гарантується право користуватися своєю національною або будь-якою іншою мовою.

Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування. Наприклад, вивчення іноземних мов входить в програму середніх загальноосвітніх і вищих навчальних закладів.

Публічне приниження чи зневаження, навмисне спотворення української або інших мов в офіційних документах і текстах, створення перешкод і

обмежень у користуванні ними, проповідь ворожнечі на мовному ґрунті тягнуть за собою юридичну відповідальність.

Дата _____
Клас _____

Із Закону України «Про засади мовної політики»:

— державна мова — закріплена законодавством мова, уживання якої обов'язкове в органах державного управління та діловодства, установах та організаціях, на підприємствах, у державних закладах освіти, науки, культури, у сферах зв'язку та інформатики тощо (*стаття 1*);

Додатковий
матеріал до уроку

— кожен має право вільно визначати мову, яку вважає рідною, і вибирати мову спілкування, а також визнавати себе двомовним чи багатомовним і змінювати свої мовні уподобання (*стаття 3*);

— кожен незалежно від етнічного походження, національно-культурної самоідентифікації, місця проживання, релігійних переконань має право вільно користуватися будь-якою мовою у суспільному та приватному житті, вивчати і підтримувати будь-яку мову.

2. Виконання тренувальних вправ.

1. Розгляньте третю сторінку підручника. Які слова Державного Гімну України співвідносні з поняттям «українська мова»? Намалюйте асоціативний кущ.

Україна, слава, воля, сонце, душа, свобода, козацький рід.

2. Прочитайте на четвертій сторінці підручника про умовні позначки, котрі слід запам'ятати.

3. Виразно прочитайте зміст *вправи 1*, до кожного з абзаців поставте запитання. Як ви вважаєте, чому діти, що вирости серед тварин, не могли опанувати звукову мову людей?

4. Виконайте *вправу 2*.

5. Створіть асоціативну схему «Значення мови» (*за вправою 3*).

Значення мови: засіб спілкування, засіб мислення, засіб пізнання, засіб єднання.

6. Розподіліть подані вислови як приклади до створеної вами схеми «Значення мови». Якими з них ви могли б цю схему розширити, доповнити?

Нації вмирають не від інфаркту, спочатку їм відбирають мову (*Л. Костенко*).

Хто не любить своєї рідної мови, солодких святих звуків свого дитинства, не заслуговує на ім'я людини (*Й.Г. Гердер*).

Рідна мова дається народові Богом, чужа — людьми, її приносять на вістрі ворожих списів (*В. Захарченко*).

Птицю пізнати по пір'ю, а людину — по мові (*Народна творчість*).

Чужу мову можна вивчити за шість років, а свою треба вчити все життя (*Франсуа Вольтер*).

Раби — це нація, котра не має Слова. Тому й не зможе захистити себе (*О. Пахльовська, д-р філологічних наук*).

Нам... пропонують офіційну двомовність, тобто, по суті, рівні права вовка і зайця з'їсти одне одного. (*В. Радчук*).

Скільки української мовної території, стільки й української державності (*І. Заєць*).

Нападати на мову народу — це означає нападати на його серце (*Г. Лаубе*).

Слово є вчинок (*Л. Толстой*).

..... Мова — це глибина тисячоліть (*М. Шумило, прозаїк, сценарист, перекладач*).

..... Знати багато мов — значить мати багато ключів до одного замка (*Вольтер*).

..... Українці — стародавній народ, а мова «їхня багатша і всеосяжніша, ніж персидська, китайська, монгольська і всілякі інші» (*Е. Челебі*).

..... Коли слово не б'є, то і палиця не допоможе (*Сократ*).

..... Мова — втілення думки. Що багатша думка, то багатша мова (*М. Рильський*).

..... Мова — це засіб переносити ідеї з мого до твого мозку, не звертаючись до хірургії (*Марк Амідон*).

..... Пізнання мови — це пізнання народу, його ества, його душі, його витоків та історичних шляхів — усього того, чим народ цікавий для інших народів. Адже народи, як і окремі люди, виявляють інтерес і повагу лише до того, хто являє собою особистість — своєрідну і неповторну. Годі розраховувати на пошану інших тому, хто не має поваги сам до себе (*3 кн. «Мова і нація»*).

..... Рідна мова — мати єдності, батько громадянства і сторож держави (*Мікалоюс Даукша*).

..... Хай живе велика російська мова, але хай живе і солодко-співуча, ні з чим незрівнянна українська мова (*В. Солоухін*).

..... Я дуже люблю... народну українську мову, звучну, барвисту й таку м'яку (*Л. Толстой*).

..... Щоб мова тобі повністю відкрилася, маєш бути залюбленим в неї (*Олесь Гончар*).

V. Закріплення вивченого матеріалу.

..... — Виконайте письмово *вправу 4*.

VI. Підсумок уроку.

..... 1. Вихідна рефлексія.

..... 1. Розгляньте створену нами протягом уроку схему «*Значення мови*».

..... 2. Що в ній змусило вас замислитися, схвилювало, викликало бажання пізнати більше і чому?

..... 3. Тож чи правда, що рідна мова — неодмінна умова процвітання нації?

..... 2. Оцінювання рівня навчальних досягнень учнів.

VII. Пояснення домашнього завдання.

..... 1. Виконайте *вправу 5* (письмово).

..... 2. Дайте відповіді на запитання (с. 13) усно.

**ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ.
ЧАСТИНИ МОВИ.
ОСНОВНІ СПОСОБИ ЇХ РОЗПІЗНАВАННЯ**

Додатковий
матеріал до уроку

Мета: навчити розпізнавати вивчені в початкових класах частини мови (іменник, прикметник, дієслово, займенник, числівник, прислівник); розвивати вміння будувати речення з вивченими частинами мови, використовуючи їх у прямому й переносному значенні як синоніми й антоніми; виховувати прагнення влучно й емоційно висловлюватися.

Тип уроку: повторення вивченого.

Обладнання: підручник Глазової О.П. Українська мова. 5 клас. — К.: Освіта, 2013.

ХІД УРОКУ

I. Актуалізація опорних знань учнів.

- Вхідна рефлексія.

— Прослухайте вірш і скажіть, чи впізнали ви вивчені вами в початкових класах частини мови.

Ми *іменника* позвали
І спитали: *що* ти? *хто*?
Відповів він: ліс з лугами
І сідельце, і пальто,
Хлопчик, дівчинка і мама,
Пес і пташка, сонце, кіт,
Щастя, радощі і слава,
Та Івасик, твій сусід!

Дієслово щось все робить,
Що ти робиш?
Що зробив?
Йду, стрибаю, маю, хочу,
Впав, заплакав та й розбив.

Прикметник, ти який і чий?
Я рідний, синій та малий,
Я швидкий, веселий, шумний,
Важкий, дотепний та розумний,
Катрусин, батьків, Танін, кішчин
Брудний, охайний і розкішний.

Сполучник сполучає все:
а, та, і, й, бо, щоб, але,
чи і або — синонім, звісно,
запам'ятай їх всіх навмисно!

Прийменник — знаний привереда,
До слова липне, як до меду,
Але стоїть завжди поперед:
У, до, від, над, за, із-за, перед,
Про, понад, через, по, посеред!

II. Оголошення теми й мети уроку.

III. Мотивація навчальної діяльності учнів.

- Мозковий штурм.

А чутка у гаю була така,
Що ніби Щука та частенько,
Як тільки зробиться темненько,
Лисиці й шле — то щупачка,
То сотеньку карасиків живеньких
Або линів гарненьких...

— Чи є числівник у цьому уривку з байки Л. Глібова «Щука»?

IV. Повторення вивченого.

1. Технологічна карта уроку.

Частина мови	Значення	Питання
<i>Іменник</i>	предмет	хто? що?
<i>Прикметник</i>	ознака	яка? яке? які?
<i>Займенник</i>	вказує на предмет	хто? що?
<i>Числівник</i>	порядок, кількість	котра? котре? котрі? скільки?
<i>Дієслово</i>	дія	що робити? що зробити?
<i>Прислівник</i>	ознака дії	куди? звідки? коли? як? де?

Розрізняйте числівники й іменники: сотня, десятка, чортова дюжина — іменники; сто, десять, тринадцять, сотий, десятий, тринадцятий — числівники.

2. Виконання тренувальних вправ.

1. Розгляньте таблицю «Самостійні частини мови» (с. 20). Поміркуйте, чому ж їх називають самостійними, повнозначними. Працюючи в парах, задайте один одному по три запитання за змістом поданої таблиці.

2. Виконайте (письмово) *вправу 11*.

3. Виконайте в групах (усно) *вправу 12*.

V. Закріплення вивченого.

1. Складіть речення про школу, використовуючи прикметники *улюблена, рідна, наша, особлива, весела, розумна, велика, охайна*.

2. Дайте характеристику сьогоднішньому уроку, використовуючи іменник, прикметник, числівник, дієслово.

Довідка. Знання, гра, правила; цікавий, новий, пізнавальний; шість, багато, безліч; дізнався, зрозумів, слухав.

VI. Підсумок уроку.

- Оцінювання рівня навчальних досягнень учнів.

VII. Пояснення домашнього завдання.

1. Виконайте *вправу 13* — письмове й усне (творче) завдання.
2. Повторіть зміст таблиці «Самостійні частини мови» (с. 20).

ТЕМА 3

Дата _____
Клас _____

ІМЕННИК. ГОЛОСНІ ЗВУКИ У ВІДМІНКОВИХ ЗАКІНЧЕННЯХ ІМЕННИКІВ

Додатковий
матеріал до уроку

Мета: навчити розпізнавати й доречно вживати у мовленні іменники, розвивати вміння змінювати їх за відмінками й числами, виховувати прагнення правильно і точно висловлюватися.

Тип уроку: повторення вивченого.

Обладнання: підручник Глазової О.П. Українська мова. 5 клас. — К.: Освіта, 2013; відеозапис мультфільму «Рукавичка», кольорова крейда, роздавальні картки.

ХІД УРОКУ

I. Актуалізація опорних знань учнів.

1. Перевірка виконання домашнього завдання (*вправа 13*, с. 20).

2. Виконання тестових завдань.

1. У котрому рядку всі слова — самостійні частини мови?

- А. Батько, у, десять, мій, прагнути.
- Б. Працювати, нива, друзі, всесвітній, гарно.
- В. Щоб, чемно, змагатися, він, отак.

2. У котрому рядку всі слова — іменники?

- А. Рух, бігати, понад, завдання, радий.
- Б. Звертання, синява, сміливість, сотня, читання.
- В. Дія, молодий, природа, життя, рухатися.

3. У котрому рядку всі слова — іменники?

- А. Бентежитися, свистун, восьмий, бентежно, пустодзвін.
- Б. Лепетун, торохтій, щебетун, цокотун, п'ятакало, пустомеля.
- В. Велетень, велет, гігант, колос, велетенський, титанічний.

4. У котрому рядку не всі іменники належать до одного роду?

- А. Біль, цвіль, туш, кріль, кужіль.
- Б. Промінь, степ, Дніпро, абажур, син.
- В. Узбережжя, обличчя, зілля, життя, знання.

5. У котрому рядку всі іменники належать до одного роду?

- А. Аромат, боєць, верф, горобець, слоненя.
- Б. Білчєня, немовля, листя, драже, дівча.
- В. Адреса, тїнь, любов, тюль, толь.

6. У якому рядку іменники матимуть закінчення *-ем* у формі орудного відмінка однини?

- А. Стїл, машина, Дніпро, рік.
- Б. Метелик, село, зошит, ведмїдь.
- В. Вірш, товариш, вогонь, плащ.

II. Оголошення теми й мети уроку.

III. Мотивація навчальної діяльності учнів.

IV. Повторення вивченого.

1. Технологїчна карта уроку.

Іменник — самостїйна частина мови, що означає предмет, має форми роду, числа і відмінка, відповідає на питання *хто?* або *що?*

У мовознавстві *предметом* називаємо не лише конкретну річ, якої можемо торкнутися, але й назви емоцій, станів, суспільні терміни, різноманітні абстрактні поняття тощо (*спрага, суспільство, акція, проблема, рішення*).

В українській мові є сім відмінків.

Називний — *хто? що?*

Родовий — *кого? чого?*

Давальний — *кому? чому?*

Знахідний — *кого? що?*

Орудний — *ким? чим?*

Місцевий — *на кому? на чому?*

Кличний — *питання не має.*

До назв істот належать іменники, що називають людей

тварин, птахів, комах

міфологічних, персоналіфікованих істот

Приклади

хлопець, донька, дитя, мандрівник, інженер, професор, балерина

ведмідь, корова, чапля, індик, синиця, бджола, комар

демон, лісовик, відьма, русалка, Дід Мороз, Вітер, Зайчик-побігайчик

Решта іменників відповідає на запитання *що?* і складає групу назв неістот.

До назв неістот також належать іменники, що називають

сукупності осіб
назви організмів

Приклади

*група, натовп, загін, юрба, згоря, табун, рій
бацила, мікроб, вірус*

Грамаітичне поняття *істоти/неістоти* не збігається з поняттям *живого/неживого* в природі.

Назви істот і неістот розмежовують за допомогою запитань:

для істот — *хто? кого?*

для неістот — *що? чого?*

2. Виконання тренувальних вправ.

1. Розгляньте малюнок на с. 22. Назвіть якомога більше іменників, котрими можна було б його описати.

2. Прочитайте іменники, записані на роздавальних картках, поставте їх в орудному відмінку однини. Складіть по одному реченню, використовуючи утворені вами форми слів.

Учень, душа, мова, молодість, вітер, тінь, річка, трава, багаття, дрова, букет, калина, небо, осінь.

3. Виконайте *вправу 14* (усно).

4. Виконайте *вправу 15* (письмову й усну частину завдання).

5. Виконайте *вправу 16* (письмово).

V. Закріплення вивченого.

1. Гра «Пригадай чергування приголосних в іменниках» (робота в парах — *вправа 17*, усно).

2. Гра «Пригадай чергування приголосних в іменниках» (робота в парах — *вправа 18* — письмово).

VI. Підсумок уроку.

Дата _____
Клас _____

1. Перегляд мультфільму «Рукавичка».
— Назвіть іменники — назви істот.
2. Оцінювання рівня навчальних досягнень учнів.

Додатковий
матеріал до уроку

VII. Пояснення домашнього завдання.

1. Виконайте *вправу 19* (письмово). Творче завдання — за бажанням.
2. Приготуйте творчий проект «Іменник і осінь».
Використовуйте якомога більше іменників.
Форма презентації — за бажанням (комп'ютерна, малюнок на папері чи міні-опис картини, фотографії, хоку, вірш чи проза тощо).

ТЕМА 4

Дата _____

Клас _____

ВЕЛИКА ЛІТЕРА І ЛАПКИ В ІМЕННИКАХ

Мета: повторити правила написання великої літери і лапок в іменниках, поняття «власна назва»; розвивати вміння грамотно писати власні назви, працювати в групі та в парі; виховувати почуття колективізму, пізнавальний інтерес.

Тип уроку: повторення вивченого.

Обладнання: підручник Глазової О.П. Українська мова. 5 клас. — К.: Освіта, 2013; роздавальний матеріал, кольорова крейда, аудіозапис пісні про Україну.

ХІД УРОКУ

I. Актуалізація опорних знань учнів.

1. Вхідна рефлексія (загадка).

— Відгадайте загадку.

Всі на світі добре знають,
Що предмет я означаю.
— Хто чи що, — ви запитайте
І про мене все дізнайтесь.
Я істота й неістота:
Парта, зайчик, дошка, котик.
Маю рід, число, відмінок
І чотири аж відміни.
Хто я? Знайте достеменно:
Називаюсь я ... (іменник).

2. Перевірка домашнього завдання.

Учні представляють творчі проекти «Іменник і осінь», пояснюють вправу 19.

II. Оголошення теми й мети уроку.

III. Мотивація навчальної діяльності учнів.

- Мозковий штурм.

— Скільки іменників — власних назв ви почули в слуховому диктанті?
Поясніть написання кожного з них.

Мороз, дід, рукавичка, «Рукавичка», дід Мороз, Батьківщина, Румунія, Національний педагогічний університет імені В. Гнатюка, Голова Ради Міністрів України, журнал «Пізнайко», фірма «Торчин», газета «Правда», Син Божий, Велика Ведмедиця, земля, Земля, місяць, Місяць, дизель, Дизель, олів'є, Олів'є.

IV. Повторення вивченого.

1. Технологічна карта уроку.

Пишемо з великої літери власні назви.

• Імена людей, по батькові, прізвища, псевдоніми, конспіративні клички, прізвиська: *Іван Петрович Котляревський, Леся Українка (Лариса Петрівна Косач), Марко Вовчок (Марія Олександрівна Вілінська), Данило Галицький, Нестор Літописець, Ярослав Мудрий*; також: *Кобзар* (про Тараса Шевченка), *Каменяр* (про Івана Франка) тощо.

Додатковий матеріал до уроку

• У складних прізвищах, псевдонімах та іменах, які пишуть через дефіс, кожна складова частина починається великою літерою: *Квітка-Основа*, *Нечуй-Левицький*, *Марія-Тереза*.

• Назви міфологічних істот і божеств: *Антей*, *Аполлон*, *Афіна*, *Ахіллес*, *Будда*, *Венера*, *Молох*, *Перун*.

• Дійові особи у байках, казках, драматичних творах: *Ворон*, *Засць*, *Лисиця*, *Щука*; *Лісовик*, *Мавка*, *Перелесник*; *Дід Мороз*; *Червона Шапочка*.

• Назви найвищих державних установ України: *Верховна Рада України*, *Конституційний Суд України*, *Кабінет Міністрів України*.

• Назви найвищих державних посад України та міжнародних посад: *Генеральний секретар ООН*, *Президент України*, *Голова Верховної Ради України*, *Генеральний прокурор України*.

• Умовні власні назви в актах, договорах та інших офіційних документах: *Високі Договірні Сторони*, *Автор і Видавництво* тощо.

• Клички свійських тварин: *Сірко* (собака); *Пушинка* (кішка); *Лиска* (корова) тощо.

• Назви сортів рослин у спеціальній літературі: *Антонівка*, *Білий налив*, *Паперівка* (яблуні); *Угорка* (сливи); *Шпанка рання* (вишня).

Але в загальному вжитку вони пишуться з малої літери: *антонівка*, *глива*, *угорка*.

• Астрономічні назви: *Велика Ведмедиця*, *Козеріг*, *Марс*, *Молочний Шлях*, *Сатурн*, *Юпітер*.

Так само пишуться народні назви сузір'їв і галактик: *Великий Віз*, *Квочка*, *Пасіка*, *Чумацький Шлях* тощо.

Слова *земля*, *місяць*, *сонце* пишуть з великої літери тоді, коли їх вживають як астрономічні назви.

• Назви сторін світу: *захід*, *південь*, *північ*, *схід*, *південний захід*, якщо під цими назвами розуміють краї чи народи: *Далекий Схід*, *Західна Україна*, *країни Заходу*, *курорти Півдня*, *народи Півночі*, *Південне Полісся*, *Північна Буковина*, *Схід*.

• Географічні й топографічні власні назви, крім службових слів і родових означень (затока, мис, море, острів, пік, хребет тощо): *Азія*, *Антарктида*, *Балканський півострів*, *Берингове море*, *Північнокримський канал*, *гора Говерла*, *Зелений мис*, *озеро Ільмень*, *Кавказький хребет*, *пік Шевченка*, *Дніпро-ріка*, *протока Па-де-Кале*, *Панамський перешийок*, *Перська затока*, *Північний полюс*, *Східноєвропейська рівнина*, *Урало-Кушумський степ*.

Коли означуване слово, що входить до географічної назви, не виражає родового поняття, то його пишуть з великої літери: *Біла Церква*, *Біловезька Пуца* (заповідник), *Булонський Ліс* (парк), *Великі Луки*.

Так само з великої літери пишуть складові частини географічних назв, що означають титули, посади, фах і таке інше: *мис Капітана Джеральда*, *набережна Лейтенанта Шмідта*; також *затока Святого Лаврентія*.

• Назви вулиць (бульварів, провулків, проспектів), шляхів (залізничних, морських тощо), каналів, течій (морських), а також майданів (площ),

парків тощо пишуться з великої літери, а їхні родові позначення — з малої: *Андріївський узвіз, Байкало-Амурська магістраль, бульвар Тараса Шевченка, Військово-Грузинська дорога, вулиця Петра Сагайдачного, Житомирська автострада, Львівська площа.*

Дата _____
Клас _____

Додатковий
матеріал до уроку

Якщо в назвах вулиць, проспектів, населених пунктів слова *брі́д, вал, ворота, міст, шлях* тощо вже не сприймаються як родові позначення, то вони пишуться з великої літери: *Боричів Тік, Добрий Шлях, Козиний Брі́д, Красні Ворота, Кузнецький Міст, Ярославів Вал (вулиці); Гола Пристань (місто); Козинські Горби (урочище); Сухий Яр (село).*

- Назви груп або союзів держав і найвищих міжнародних організацій: *Антанта, Балканські країни, Європейське Економічне Співтовариство, Співдружність Незалежних Держав, Всесвітня Рада Миру, Міжнародний комітет Червоного Хреста, Організація Об'єднаних Націй, Рада Безпеки.*

- Назви держав та автономних адміністративно-територіальних одиниць: *Арабська Республіка Єгипет, Держава Бахрейн, Республіка Білорусь, Китайська Народна Республіка.*

У назвах автономних областей та округів, а також країв, областей, районів, сілрад з великої літери пишуть тільки перше слово: *Волинська область, Краснодарський край, Петрівський радгосп, Рожницький район, Уманська міськрада.*

- Неофіційні назви держав, одиниць територіального поділу та образні назви географічних об'єктів: *Буковина, Вінниччина, Закавказзя, Закарпаття, Золотоверхий, (Київ), Наддніпрянина.*

- У спеціальному стилістичному вживанні пишуть з великої літери й загальні назви: *Батьківщина* тощо.

- У словосполученнях — назвах державних, партійних, громадських, профспілкових та інших установ і організацій як України, так і інших держав, з великої літери пишуть тільки перше слово, що входить до складу назви: *Верховний суд США, Генеральні штати Королівства Нідерландів, Збройні сили України, Народна палата Республіки Індії.*

- У назвах міністерств і їхніх головних управлінь, а також у назвах інших установ та організацій, що складаються з кількох слів, з великої літери пишуть тільки перше слово: *Національний банк України, Міністерство освіти України, Міністерство культури України, Палата мір і вимірних приладів, Українське товариство охорони пам'яток історії та культури.*

- Правопис складених назв заводів, фабрик, комбінатів, виробничих об'єднань, шахт, підприємств, установ, а також наукових і навчальних закладів, кінотеатрів, театрів, парків культури та відпочинку, клубів тощо підпорядкований таким правилам:

— якщо підприємство, установа, заклад тощо мають символічну назву, (номер) чи носять чиесь ім'я, то їх можна писати повністю або скорочено. При цьому в повних назвах початкове слово та перше слово взятої в лапки символічної (умовної) назви, ім'я тощо пишуть з великої літери, а всі інші слова — з малої: *Київський завод «Арсенал», Республіканське виробниче об'єднання «Поліграфкнига», Десятий міжнародний з'їзд славістів, Центральна наукова бібліотека АН України імені В.І. Вернадського, Київський військовий округ;*

— перше слово власних назв академій, інститутів, науково-дослідних установ, кінотеатрів, театрів, музеїв, парків культури та відпочинку тощо пишуть з великої літери попри те, що воно є родовим позначенням: *Академія наук України, Кінотеатр імені Олександра Довженка, Книжкова палата, Державний музей українського образотворчого мистецтва*;

— з великої літери пишуть перше слово складених назв типу: *Київський будинок мод, Львівський палац одруження, Харківський клуб метробудівників*.

- Назви художніх, музичних творів тощо, наукових праць, газет, журналів, історичних пам'яток тощо пишуть з великої літери в лапках: *поема «Енеїда», повість «Тіні забутих предків», опера «Запорожець за Дунаєм», пісня «Стоїть гора високая», підручник «Історія України»*.

З великої літери, але без лапок, пишуть назви культових книг: *Апостол, Біблія, Євангеліє, Коран, Псалтир, Часослов*, а також назви релігійних понять: *Бог* (але бог Перун тощо), *Божя Матір, Син Божий, Святий Дух* та інші.

- Назви вокзалів, станцій, портів, пристаней тощо: *Київський вокзал* (у Москві), *станція Фастів Перший, станція метро «Радянська», порт «Балаклава»*.

- Назви будинків відпочинку, пансіонатів, санаторіїв, дитячих таборів, готелів, кемпінгів, ресторанів, кав'ярень тощо пишуться в лапках і з великої літери: *будинок відпочинку «Зоря», пансіонат «Здоров'я»*.

- Назви пам'яток архітектури, замків, храмів тощо: *Андріївська церква, Золоті ворота, Колізей, Києво-Печерська лавра, Хотинський замок, Софійський собор*.

- Назви історичних подій, епох, війн, революцій, народно-визвольних рухів, повстань, революційних свят, знаменитих дат тощо: *Велика французька революція, епоха Відродження, Коліївщина, Хмельниччина, Семирічна війна*.

З великої літери пишуть і назви релігійних свят і постів: *Благовіщення, Великдень, Йоана Хрестителя, Петра й Павла, Покрова, Різдво, Успіння; Великий піст, Масниця, Петрівка, Пилипівка, Спасівка* тощо.

Якщо початковий порядковий числівник у складені назві записано цифрою, то наступне слово пишуть з великої літери: *8 Березня, 1 Травня*.

- Назви конгресів, конференцій, договорів, найважливіших документів тощо: *Конгрес захисту культури, Конституція України, Потсдамська угода, Акт проголошення незалежності України, Декларація прав людини*.

- Назви орденів, відзнак (крім родових назв): *орден Вітчизняної війни, орден Дружби народів, орден Незалежності, орден Почесного легіону, орден Пошани*.

Якщо таку назву беруть у лапки, то з великої літери також пишуть тільки перше слово та власне ім'я, що входить до складу цієї назви: *орден «Матигероїня», медаль «За відвагу», медаль «За визволення Варшави»*.

- Назви літаків, автомобілів, тракторів, та інших машин, пов'язані з найменуванням моделі, заводу, фірми, що їх виготовляють, пишуть з великої

літери в лапках: літак «Антей», автомобіль «Таврія», автобус «Турист», комбайн «Нива», трактор «Білорусь».

Дата _____
Клас _____

Це правило поширюється й на назви виробів, продуктів, що стали фірмовим або сортовим їх означенням: печиво «Столичне», вино «Перлина степу», цукерки «Пташине молоко».

Додатковий
матеріал до уроку

• Складноскорочені назви (аббревіатури), якщо їх вживають на позначення одичних установ: *Укрінформ, Укрпрофрада, Укрспілка, НЛО, АТС, КНР, СНД, УРП, УТН.*

2. Виконання тренувальних вправ.

1. Випишіть у першу колонку іменники, що позначають істот, у другу — неістот. Якщо ви правильно виконаєте завдання, то з перших букв виписаних слів отримаєте два ключових слова. Це власні чи загальні назви? Складіть з ними словосполучення, додавши власну назву.

Дитина, рибалка, двері, учень, одяг, рух, жінка, олівець, брат, автор, гриб, автобус.

Відповідь. I кол. — ДРУЖБА, II кол. — ДОРОГА.

2. Об'єднавшись у групи чи пари, напишіть розподільний диктант, записавши у першу колонку — власні назви в лапках, а в другу — без лапок. Обґрунтуйте таке написання правилами.

Велика Ведмедиця, Балканський півострів, Національний педагогічний університет імені М. Драгоманова, Восьме березня (8 Березня), Республіка Болгарія, Голова Верховної Ради України, орден Дружби народів, Ягорлицька затока, медаль «За оборону Києва», острів Тендрівська Коса, Бузький лиман, оповідання «Харитя», Житомирський район, газета «Голос України», журнал «Хочу все знати», Київський будинок мод, Різдво, фірма «Монарх», Хорватія.

3. Виконайте *вправу 20* (усно).

4. Попрацюйте в парі (*вправа 21*, письмово) і перевірте один одному виконання вправи.

5. Індивідуальні завдання (двоє учнів біля дошки).

— Виконайте *вправу 22* (велику літеру і лапки пишуть крейдою синього чи червоного кольору).

V. Закріплення вивченого матеріалу.

1. Бліц-опитування.

- 1) Що таке іменник?
- 2) Які іменники означають назви істот, а які — неістот?
- 3) Наведіть приклади таких іменників.
- 4) На які запитання відповідають іменники на позначення істоти?
- 5) На які запитання відповідають іменники на позначення неістоти?
- 6) Поясніть, які іменники є власними назвами, а які — загальними.
- 7) Пояснити правопис власних назв.
- 8) Як ми напишемо назви книг, кінофільмів, фірм, марок тощо?
- 9) Які ви знаєте відмінки?
- 10) У якому відмінку вживають іменники-звертання?
- 11) Чи можуть іменники-звертання бути загальними назвами? власними назвами? власними назвами в лапках? Проілюструйте сказане прикладами.

2. Творче завдання.

— Створіть асоціативний куц до слова «Україна» із власних назв.

Роботу виконують у парах під тихе звучання аудіозапису пісні про Україну.

2. Технологічна карта уроку.

Прикметник — це самостійна частина мови, що означає ознаку або приналежність предмета і відповідає на питання *який? чий?* Прикметники змінюються за родами, числами й відмінками. У словосполученні зазвичай залежать від іменника.

У тому ж відмінку основа одних прикметників закінчується на твердий, а в інших — на м'який приголосний. У прикметниках, основа яких закінчується на м'який приголосний, у Р., Д. та М. відмінках пишемо знак м'якшення. Прикметники можуть мати подвійні закінчення в місцевому відмінку однини.

3. Виконання тренувальних вправ.

1. Випишіть прикметники. З третіх букв виписаних слів ви отримаєте ключове слово.

— До якої частини мови належить це слово?

— Утворіть від нього прикметник, правильно його наголошуйте.

Синій, добре, дорога, вчорашній, вранці, завтрашній, книжковий, високо, спереду, пізній, вночі, ранній, вперше, пташиний.

2. Виконайте *вправу 24* — усно (творче завдання — по групах).

3. Виконайте *вправу 25* як вибіркового диктанта (письмово), вказуючи рід, число і відмінок прикметника та співвідносного з ним іменника.

4. Виконайте *вправу 27* (письмово).

5. Виконайте в парах тестові завдання.

1. У котрому рядку всі слова є прикметниками?

А. Його, трьохсотий, горішний, гордий.

Б. Горілчаний, гористий, гривастий, горіти.

В. Материн, батьківський, патріотичний, однокімнатний.

2. У котрому рядку виділене слово є прикметником?

А. Випускник педучилища написав оповідання *найкраще*.

Б. *Найкраще* оповідання написав випускник педучилища.

3. У котрому рядку подано словосполучення з прикметниками?

А. Вороже оточення, добре побажання.

Б. Поставитися вороже, добре сказано.

В. Довше їхати, очікувати терпляче

Г. Рішуче слово, рішуче ступати.

4. Словосполучення «іменник + прикметник» в орудному відмінку записано з помилками у рядку:

А. Українською піснею, осіннім листям.

Б. Синею хмарою, ріднею землею.

В. Великою радістю, дужим плечем.

Г. Веселою подругою, сивим волоссям.

5. Усі прикметники мають наголос на другому складі в рядку:

А. Веселий, корисний, блакитний.

Б. Щедрий, зручний, яскравий.

В. Сонний, високий, весняний.

Г. Росяний, черговий, вільний.

6. У котрому реченні допущено помилку у вживанні відмінкової форми прикметника?

А. Маки пишалися — ще молоді й веселі.

Б. Вода джерельна здавалася дуже прохолодною і свіжою.

В. От і здійснилася його заповітня мрія.

V. Закріплення вивченого матеріалу.

1. Робота в групах.

— Провідмініайте прикметники (за рядами, а троє учнів — біля дошки).

Визначте в них закінчення (кольоровою крейдою).

— Чому в прикметниках одного і того ж роду, в одному і тому ж відмінку бувають різні закінчення?

— У яких прикметниках і в яких відмінках перед закінченням пишемо *Ь*?

— У яких відмінках прикметники мають подвійні закінчення?

I ряд — новий.

II ряд — ранній.

III ряд — безкрай.

2. Вихідна рефлексія.

— Опишіть здобуті вами знання тільки за допомогою прикметників.

VI. Підсумок уроку.

- Оцінювання рівня навчальних досягнень учнів.

VII. Пояснення домашнього завдання.

1. Виконайте *вправу 28* (письмово).

2. Повторіть відмінювання прикметників і дайте відповіді на запитання на с. 27.

Дата _____

Клас _____

Додатковий
матеріал до уроку

ТЕМА 6

ЧИСЛІВНИК. ЗАЙМЕННИК. РОЗДІЛЬНЕ НАПИСАННЯ ЗАЙМЕННИКІВ ІЗ ПРИЙМЕННИКАМИ

Дата _____
Клас _____

Додатковий
матеріал до уроку

Мета: навчити розпізнавати числівники та займенники, розвивати вміння правильно й комунікативно доцільно їх уживати, писати форми родового відмінка числівників 50–80; виховувати повагу до рідної мови.

Тип уроку: повторення вивченого.

Обладнання: підручник Глазової О.П. Українська мова. 5 клас. — К.: Освіта, 2013; роздавальний матеріал, кольорова крейда.

ХІД УРОКУ

I. Актуалізація опорних знань учнів.

1. Перевірка виконання *вправи 28* (фронтально). Відповіді на запитання (с. 27).

2. Індивідуальні завдання (троє учнів — на дошці).

Перший з них виписує прикметники того рядка, у якому в орудному відмінку перед закінченням *-ою* буде знак м'якшення. Другий — прикметники того рядка, у якому в орудному відмінку перед закінченням *-ою* не буде знака м'якшення.

— Введіть кожен прикметник у словосполучення (усно).

А. Білява, срібляста, язиката, талановита, солодка.

Б. Синя, давня, осіння, пізня, древня.

В. Лінива, щаслива, холодна, дивна, великодня.

II. Оголошення теми й мети уроку.

III. Мотивація навчальної діяльності учнів.

• Творче завдання.

— Серед мешканців країни Морфології є загадкові слова.

Розв'яжіть ці ребуси та запишіть ці слова.

Ребус 1

Відповідь. ЧИСЛІВНИК (числ(о) (к)ів(ш) (руш)ник).

Ребус 2

Відповідь. ЗАЙМЕННИК (ко)за й мен(ю) (ві)ник).

IV. Повторення вивченого.

1. Технологічна карта уроку.

Числівник — самостійна частина мови, яка позначає кількість предметів або їхній порядок при лічбі і відповідає на питання *скільки?* (*три, одинадцять, тридцять чотири, семеро, три восьмих*) або *котрий?* (*третій, одинадцята, тридцять четверте, двадцяті*).

Числівники в українській мові змінюються за родами, числами та відмінками.

Числівники **від 50 до 80** (назви десятків) у родовому відмінку мають форми: *п'ятдесяти (п'ятдесятьох), шістдесяти (шістдесятьох), сімдесяти (сімдесятьох), вісімдесяти (вісімдесятьох)*.

Займенник — повнозначна частина мови, яка вказує на предмети, ознаки або кількість, але не називає їх. Відповідає на питання *хто? що?, який? чий? котрий? скільки?*

В українській мові займенники поділяються на розряди. Займенники певних розрядів змінюються за родами, числами, відмінками, особами.

Рід мають лише особові займенники третьої особи однини: *він* (чоловічий), *вона* (жіночий), *воно* (середній).

Усі особові займенники змінюються за відмінками

I особа

відмінок	однина	множина
називний	<i>я</i>	<i>ми</i>
родовий	<i>мене</i>	<i>нас</i>
давальний	<i>мені</i>	<i>нам</i>
знахідний	<i>мене</i>	<i>нас</i>
орудний	<i>мною</i>	<i>нами</i>
місцевий	<i>(на) мені</i>	<i>(на) нас</i>

II особа

відмінок	однина	множина
називний	<i>ти</i>	<i>ви</i>
родовий	<i>тебе</i>	<i>вас</i>
давальний	<i>тобі</i>	<i>вам</i>
знахідний	<i>тебе</i>	<i>вас</i>
орудний	<i>тобою</i>	<i>вами</i>
місцевий	<i>(на) тобі</i>	<i>(на) вас</i>

III особа

Однина

Відмінок	чоловічий рід	жіночий рід	середній рід
називний	<i>він</i>	<i>вона</i>	<i>воно</i>
родовий	<i>його, (за) нього</i>	<i>її, (за) неї</i>	<i>його, (за) нього</i>
давальний	<i>йому</i>	<i>її</i>	<i>йому</i>
знахідний	<i>його, (на) нього</i>	<i>її, (на) неї</i>	<i>його, (на) нього</i>
орудний	<i>ним</i>	<i>нею</i>	<i>ним</i>
місцевий	<i>(на) ньому, (на) нім</i>	<i>(на) ній</i>	<i>(на) ньому, (на) нім</i>

Множина

відмінок	форма
називний	<i>вони</i>
родовий	<i>їх, (до) них</i>
давальний	<i>їм</i>
знахідний	<i>(на) них</i>
орудний	<i>ними</i>
місцевий	<i>(на) них</i>

У непрямих відмінках деякі особові займенники змінюють основу:

я — мене
він — його
вона — її
ми — нас
вони — їх

Дата _____
Клас _____

Додатковий
матеріал до уроку

Займенники III особи після прийменників у непрямих відмінках мають приставний приголосний [н]:

його — у нього
її — до неї
воно — без нього
вони — про них

Прийменники *з, під, над, перед*, які стоять перед формою орудного відмінка займенника *я*, для милозвучності вживають з *і*:

зі мною
піді мною
наді мною
переді мною

Можна також вживати з тією ж метою форму *передо мною*.

2. Виконання тренувальних вправ.

1. Повторіть особові займенники за таблицею (с. 31).

2. Випишіть особові займенники. Визначте особу, число, відмінок кожного з них.

Перш ти мене підвези, а потім я на тобі поїду. На тобі, небоже, що мені негоже. Про мене, Семене, хай усі коло мене, аби я зверху. Який на тебе гедзь напав? Ти йому про діло, а він тобі про козу білу. Ти їй про Тараса, а вона тобі про півторака. Баба вловила, у міх вложила, а воно — пурх!

3. Виразно прочитайте народні усмішки, визначте роль вжитих у них особових займенників (вправа 32).

4. За таблицею на с. 33 виконайте вправу 45 (письмово).

5. Розгляньте прислів'я, назвіть словосполучення із числівниками, укажіть відмінок кожного числівника.

Ану вставай, чоловіче, третій півень кукуріче. Артіль міцна, як всі за одного, а один — за всіх. Аршин на піджак, а два — на латки. Багач! Його сусіда чотирма волами оре! Балакала-говорила сім мішків гречаного Гаврила. Біда біду перебуде — одна мине, десять буде. Брехень багато, а правда одна. В ліс їдуть, а на трьох одну сокиру беруть. В роботі «ох», а їсть за трьох. Вила гострі, а не один кінець мають. Вип'є і з'їсть за трьох дурних і за себе, четвертого. Від великого до смішного — один крок. Він уже сім літ на одній дудці грає. Влітку один тиждень рік годує. Всі за одного і один за всіх. Всім по сім, а мені таки вісім. Всяк розумний по-своєму: один спершу, а другий потім. Говорить так, як три дні хліба не їв. Дай на три дні — візьмеш злидні. Два б'ється — третій не мішайся. Два брати рідні, і обидва Івановичі, але один — так, а другий — дурак. Два брехуни одної правди не скажуть.

V. Закріплення вивченого.

1. Виконання завдання.

— Спишіть. Поставте особові займенники, що в дужках, у потрібній формі. Зверніть увагу, коли в непрямих відмінках займенників 3-ї особи з'являється *-н*.

